

آیت الله العظمی مرعشی نجفی و سادات آذربایجان

محمد الوان‌ساز خوبی

مقدمه

بر صاحبان فکر و اندیشه پوشیده نیست که تبارشناسی قبل از بعثت پیامبر رحمت و مهربانی در بین عرب جاهلیت رواج داشته و پس از اسلام نیز این علم شریف در قرون مختلف، توسط دانشمندان اسلامی ادامه یافته است. یکی از شخصیت‌های بزرگ معاصر که در علوم مختلف و بویژه در علم نسب‌شناسی ید طولایی داشته، بزرگ‌نسابه زمان آیت الله العظمی سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی رحمته الله است که بحق احیاگر این علم شریف در عصر حاضر بوده است.

سال‌هایی که حقیر مشغول تدوین مزارات خوی و فرهنگ جامع امامزادگان و بقاع متبرکه آذربایجان شرقی بودم، از نزدیک شاهد بودم که چگونه نام شریف معظم‌له در مجالس مؤمنین به بزرگی یاد می‌شد و در هر محفلی که ذکری از نسب‌نامه و شجره‌نامه امامزاده یا سید به میان می‌آمد، کلام ایشان و دستخط مبارک وی پایان‌دهنده مباحث میان مؤمنین بوده است. در طول سفرهای متعددی که به شهرها و روستاهای آذربایجان داشتم، برخی از دستخط‌های آن مرجع عظیم‌الشان را در پای شجره‌نامه‌های امامزادگان و سادات آن منطقه رؤیت نمودم که هم‌اکنون بخشی از آن‌ها، همراه با توصیف بنای امامزادگان و متن تأییدیه مرحوم آیت الله العظمی سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی تقدیم خوانندگان عزیز می‌گردد.

۱. امامزاده سید جمال

بقعه امامزاده ابوالحسن موسی بن جعفر الجمال مشهور به «سید جمال»^۱ در شهرستان تبریز و در محله راسته کوچه (خیابان شهید مطهری فعلی) قرار دارد.^۲

بقعه امامزاده سید جمال از سه سمت شمال، جنوب و شرق به کوچه‌های همجوار محدود بوده و از قسمت غربی منتهی به مدرسه دخترانه دانش است. این مدرسه در سال ۱۳۹۱ ش از طرف اداره کل اوقاف امور خیریه استان تخریب گردید تا طرح توسعه آستان آن امامزاده از ضلع غربی ادامه یابد.

تاریخ ساخت نخستین بقعه امامزاده سید جمال معلوم نیست، ولی با توجه به منابع معتبر، مزار ایشان پیش از قرن دهم هجری معروف به امامزاده بوده و پس از قرن دهم حسب و نسب ایشان کشف و به کتاب‌های مربوطه راه یافته است. از قرار معلوم بنای بقعه از سده یازدهم به بعد ساخته شده و حشری از «گنبد مرقدش به رنگ گنبد فلک نیلگون»^۳ تعبیر آورده است.^۴

مساحت بنای قدیمی مشخص نیست، ملا محمد امین حشری تبریزی در حوالی مزار امامزاده، از مسجدی به نام «مسجد حاجت» نام می‌برد، وی می‌نویسد:

در حوالی همان مکان فردوس نشان، قبل از این مسجدی بود و مناری داشت و آن مسجد را «مسجد حاجت» می‌گفتند و آن مناره نیز به «مناره حاجت» شهرت داشت و در پای همان مناره چاهی بود، چون دل مظلومان تنگ و چون قلب ظالمان سیاه، آن یوسف زمان در آن چاه مدت هفت سال محبوس بوده است و سبب اینکه آن مسجد را مسجد حاجت می‌گویند، آن است که مسجد مذکور را شیب زمینی بوده و در آنجا قبور چند تن از امامزاده‌ها و اصحاب و مردم عزیز الوجود هست و هر کسی را حاجتی و مشکلی پیش آمده، چون بدان مکان فیض نشان می‌رفته‌اند و طلب حاجت خود می‌نموده‌اند، البته به استمداد روح پاک آن بزرگواران از مبدأ فیاض قضای حاجت و

۱. امامزاده سید جمال با نام‌هایی همچون: «امامزاده موسی»، «امامزاده کهنه» و «امامزاده راسته کوچه» نیز شناخته می‌شود.

۲. در قدیم این محله به نام سنجاران، سنجران و سنجلان معروف بوده است.

۳. روضه اطهار، ص ۳۲.

۴. تاریخ اولاد اطهار، ص ۸۱.

فتح مهمّات ایشان می شده است، بنابراین به مسجد حاجت شهرت یافته است و خراب کننده آن مکان شریف را در اندک زمانی خانه اش ویران شد و خود با فرزندانش نابود مطلق شدند.^۱

سید محمدرضا طباطبایی بعد از ذکر مطالب حشری در مورد مسجد حاجت می نویسد: بعد از وقوع زلزله آخری در دارالسلطنه تبریز که از آن وقت تا حالا ۱۰۰ سال گذشته است، از آن مسجد و مناره و سرداب اثری باقی نمانده است و در زلزله مذکور خراب شده است.^۲

نادر میرزا هم برخی از مشخصات و طول و عرض مسجد را ذکر می کند و آنگاه می نویسد: ابتدا که شخص داخل می شود، مسجدی است ۳۰ قدم در طول و ۶ قدم در عرض، و در بالای در پیرون مسجد در روی سنگ مرمر این کلمات را مرقوم کرده اند:

بسم الله الرحمن الرحيم

مرقد منور الانوار امامزاده موسی بن جعفر المشتهر به «سید جمال الدین»، او به امام همام موسی کاظم علیه السلام منتهی می شود ثقه حسین الموسوی، سنه ۱۲۴۴.

در انتهای مسجد در اعلیحده نصب کرده اند، و از این در داخل بقعه می شود. بقعه گنبد و صندوق چوبی دارد و در محراب بقعه سنگ سیاهی را به طول گل سازی حجاری نموده اند و در جای محراب به کار برده اند، علامت خطی و آثاری غیر از آنچه گفته شد، ندارد.^۳

عبدالعلی کارنگ که در اواخر دهه پنجاه شمسی از نزدیک بقعه را دیده، در مورد ساخت و خصوصیات بنای مسجد و بقعه، چنین آورده است:

در ورودی مسجد از سوی شمال است. این در به کفشکن مسجد باز می شود و در روبروی آن در مسجد قرار گرفته است. در ضلع جنوبی مسجد راهی به زیارتگاه تعبیه گردیده است. مرقد امامزاده درست در زیر گنبد بالنسبه بزرگی واقع شده که پا طاق مقرنسی دارد. روی آن صندوق چوبی زیبایی نهاده اند، صندوق

۱. روضه اطهار، ص ۳۳.

۲. تاریخ اولاد اطهار، ص ۸۲.

۳. تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز، ص ۲۸۴ - ۲۸۳.

کهنه، ولی سالم است. روی آن پرده و پارچه سیاهی انداخته‌اند. در کنار قبر منبر سه پله‌ای گذاشته شده است... محراب سنگی مقرنسی نیز در زیارتگاه تعبیه کرده‌اند که تزئیناتی از گل و بوته و اسلیمی دارد و روی آن‌ها رازنگ زده‌اند. در حیاط زیارتگاه که گورستان کوچکی است، طرح چند قبر مندرس و یک قوچ سنگی سالم دیده می‌شود. اخیراً یک در آهنی به جای در پیشین آن که به سوی جنوب باز می‌شود، نهاده‌اند، کتیبه‌ای نیز بالای آن نصب کرده‌اند که مضمونش چنین است:

هذا باب البقعة الشریفة لمقرئ السید الجلیل النبیل، ابوالحسن موسی الجمال بن ابی القاسم جعفر الجمال بن ابی جعفر محمد بن ابراهیم الیمامی او الیمانی بن عبیدالله بن الامام الهمام موسی بن جعفر علیه السلام.

اما بنای کنونی امامزاده سید جمال در مساحتی در حدود ۸۳۵ متر مربع قرار دارد و از سنگ، آجر، ملاط، گچ، آهن و چوب ساخته شده است. بقعه متشکل از صحن، مسجد حاجت، حسینیه، گنبدخانه، سرویس‌های بهداشتی زنانه و مردانه و کفشکن است. نمای بیرونی بقعه آجری است و دارای آزاره‌ای از سنگ مرمر می‌باشد. دو گلدسته در نمای جنوبی است و در بالای هر کدام پرچم سبزرنگی نصب شده است.

محدوده صحن با دیوارهایی از سنگ تیشه‌ای و نرده‌های آهنی در ضلع جنوبی و شرقی از کوچه‌های همجوار جدا شده و دو ورودی آهنی از ضلع‌های شرقی و جنوبی دارد. در ضلع غربی صحن، آشپزخانه و حسینیه قرار دارد که در سال‌های اخیر ساخته شده است. کف صحن با آسفالت پوشانده شده، و یک قوچ سنگی در صحن قرار دارد. ورودی بنا و کفشکن در ضلع شمالی صحن قرار دارد. بر بالای ورودی کفشکن تابلوی سبزرنگی قرار دارد و عبارت «السلام علیک یا بن رسول الله، حرم مطهر امامزاده حضرت موسی بن جعفر الجمال» بر روی آن نوشته شده است. در ضلع شرقی کفشکن در پیش فضای مسجد، قرار دارد که جنسش از آلومینیوم بوده و دارای نعل درگاهی قوس شبدری است. در ضلع شمالی پیش فضا در قدیمی مسجد وجود دارد، در ضلع غربی آن راه پله‌ای است که به انباری منتهی می‌شود.

در ضلع جنوبی پیش فضا مسجد حاجت قرار دارد و مسجد در راستای شمال به جنوب ساخته شده است. بین پیش فضا و مسجد دالانی است که در سمت شرقی دالان، آبدارخانه

واقع شده است. مسجد دارای دو ورودی در ابتدا و انتهای دالان بوده و جنس درهای ورودی از چوب با نعل درگاهی قوسی شکل است.

مسجد دارای قرنیزی از چوب بوده و سقف آن همچون سقف سایر قسمت های بقعه با طاق اجرا شده و لایه بین آجرها دارای بندکشی است. مسجد دارای شش پنجره از نمای شرقی و چهار پنجره از نمای غربی است. نعل درگاهی آن ها قوس شبدری گُمد بوده و از حفاظ آهنی برخوردارند. محراب مسجد با کاشی هفت رنگ اجرا شده و آیه شریفه ۱۴۴ سوره مبارکه بقره در زمینه لاجوردی کاشیکاری شده است.

در دو طرف محراب دو در چوبی قرار دارد که به گنبدخانه بازمی شوند. ورودی غربی مخصوص بانوان و ورودی شرقی از آن آقایان است. گنبدخانه دارای قرنیز چوبی و گنبدی آجری است. سطح درونی گنبد مقرنس کاری و رنگ آمیزی شده است. محراب مقرنسی گنبدخانه از جنس سنگ بوده و تزئیناتی از گل و بوته و اسلیمی دارد. در دیوار شمالی گنبدخانه سنگ قبری با خط نستعلیق جلی در ترنج های بیضی شکل به دیوار نصب شده است. متن آن چنین است:

هو الغفار

هذا المرقد المغفور المبرور...

ای نهال تو تورات بالحجاب وی نهفته رخ چو مه زیر سحاب

گفتم ای جان چیست تاریخ وفات گفت «یا غفار» نامم در خطاب

جناب شیخ عبدالغفار طاب الله ثراه قد ارتحل فی یوم الثلثا غرة شهر صفر المظفر سنة ۱۲۹۲.

کمی بالاتر از عبارت اخیر، در توی ترنج کوچک عبارت «حرره محمد بن حسین» و در دو

گوشه بالایی حاشیه عبارت «یا حنّان و یا منان» و در گوشه های پایینی عبارت «محمد بن علی

بن محمد شفیع» و در حاشیه بالا و پایین آیه شریفه «أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

يَحْزَنُونَ» و در حاشیه های جنین دو بیت زیر به طور برجسته نقر گردیده است:

هر دلی کو گشت منزلگاه عشق یافت او خلعت ز شاهنشاه عشق

نیست شد، او را دگر هستی نماند همدم او گشت و شد آگاه عشق

و سنگ قبر دیگری متعلق به آخوند ملا احمد مدرس در گنبدخانه قرار دارد. رونوشت مزار

او چنین است :

هوالمحی الذی لایموت

قد وصل الی رحمت ربه الغفور وشفاعة الائمة فی يوم النشور، فخرالمحققین وذخر المدققین، جناب مستطاب فضایل مآب، آخوند ملا احمد مدرس طاب ثراه فی اثنا عشرریع الثانی من شهور سنة ست وتسعین ومأتین بعد ألف من الهجرة النبویة^۱. ۱۲۹۶.

سنگ مزار دیگر مربوط به آیت الله حاج میرزا جواد آقا سلطان القرایی است. این سنگ مزار از جنس مرمر و حجاری شده است و عبارت زیر بر روی آن نقش بسته است :

هوالباقی

روضه مطهر مرجع عالیقدر عالم تشیع، شیخ الفقهاء المجتهدین، حضرت آیت الله العظمی حاج میرزا جواد آقا ابن القاسم ابن عبد الرحیم سلطان القرائی تبریزی اعلی الله مقامه.

هوالمجواد

متولد سیزده جمادی الاخر هزار و سیصد و نوزده هجری قمری، متوفی بعد از ظهر روز جمعه مبعث النبی بیست و هفتم رجب المرجب هزار و چهارصد و هیجده برابر با هفتم آذرماه هزار و سیصد و هفتاد و شش شمسی.

هوالمحی

در حاشیه های بالا و پایین دو بیت زیر نوشته شده است:

حیف که از چرخ فقاقت اختری زیبا برفت آه کز گنج دیانت گوهری والا برفت عالم وارسته و استاد فقه جعفری مرجع تقلید شیعه صاحب فتوی برفت

و در حاشیه های کناری نیز آمده است:

قاریان را بود سلطان همچو اجداد و پدر بود استاد قرائت ذکر حق گویا برفت با فراق خویش داغ تازه در دلها نهاد مرغ روحش پر زنان در عالم بالا برفت گشت از طبع «رسولی» ماده تاریخ او با غم و اندوه گفت آن «آیت کبری»^۲ برفت

۱. آثار باستانی آذربایجان، ج ۱، ص ۵۴ - ۵۳؛ عرشیان خاک نشین، ص ۷۱.

۲. عرشیان خاک نشین، ص ۷۴.

ضریح آلومینیومی به ابعاد $1/25 \times 1/9$ متر در زیر گنبد قرار دارد. روی ضریح با پارچه سبز رنگی پوشانده شده و به علت پوشیده بودن روی قبر، عبارات سنگ قبر معلوم نشد. بر روی قبر دو شمعدانی قرار دارد.^۱

آستان امامزاده سید جمال از دیرباز مورد توجه اهالی تبریز بوده و برخی از بزرگان علمای شیعه از جمله حضرات آیات سید شهاب الدین مرعشی نجفی، سید مرتضی مرعشی نجفی، حاج شیخ هدایت الله غروی تبریزی و سید مهدی مرعشی نجفی عنایت خاصی بدانجا داشته و هر کدام در زمان خویش در تعمیر و آبادانی آن نقش فعالی داشتند.

آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی در خصوص این امامزاده می نویسد:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على افعاله ونواله والصلوة والسلام على محمد وآله

از جمله مزارات مسلم در نزد علماء و بزرگان، قبر شریف سید بزرگوار ابوالحسن موسی بن جعفر الجمال بن محمد بن ابراهیم بن محمد الیمانی بن عبیدالله بن الامام الکاظم علیه السلام می باشد که سید ابن عنبه در کتاب *عمدة الطالب فی مزارات العلویین و السادات و علامه ملاحشری در تاریخ خود و علامه جلیل آقا میرزا صادق طباطبایی تبریزی در کتاب اولاد اطهار* نقل نموده اند و علامه سید محمد قاسم بن حسن مختاری عبیدلی سبزواری در کتاب *الاسدیة فی انساب العلویة* نیز نسب وی را تا پدرش مرقوم نموده است. وی به سال ۴۳۲ به شهر می زیست تا اینکه دعوت حق را لیک گفته و در مکان فعلی (مشهور به امامزاده کهنه) دفن گردید. این سید جلیل القدر از زهاد عصر خویش به شمار رفته و بسیار باکرامات بوده و لازم التعظیم می باشد. لذا امید است مومنین در تجلیل و تکریم این بقعه شریفه بذل همت نموده و به نحو آبرومندی اقدام به تعمیر آن بنمایند که یقیناً در حضور حضرت باری تعالی مأجور خواهند بود انشاء الله و السلام خیر ختام.

حرره خادم علوم اهل البيت علیهم السلام
ابوالمعالی شهاب الدین الحسینی المرعشی النجفی
محل مهر شریف

آیت الله سید مرتضیٰ مرعشی نجفی - برادر کوچکتر آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی - هم در مورد امامزاده سید جمال می نویسد:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على اشرف الانبياء ابوالقاسم محمد وآله الطاهرين، مرقد شريف امامزاده لازم الاكرام سيد جليل ابوالحسن موسى بن ابى القاسم جعفر الجمال بن ابى جعفر محمد بن ابراهيم بن محمد اليماني بن عبيدالله بن الامام الهمام مولينا موسى الكاظم عليه السلام بنگارش علماء اعلام رضوان الله عليهم در كتاب عمدة الطالب فى انساب آل ابيطالب وروضات الجنان فى مزارات السادات وتاريخ ملاحشى ودر كتاب اولاد الاطهار وسائر كتب معتمده آن بزرگوار در تبريز در سنه ۴۳۲ بود که در دست كفار و مخالفان اسير و با زنجير حبس کردند گوشه زندان شد ماواى او، سلسله برگردن و برپای او. وپس از سالها در زیر زنجير، مانند جد غريش حضرت موسى کاظم عليه السلام دنيا را وداع نمود و در محل فعلی مدفون شد (مشهور به امامزاده كهنه). و به نقل بعضی چند امامزاده در آنجا آرمیده اکنون بقعه مبارکه آن شهزاده مزار است و مردم طلب حاجت خود می نمایند و نائل می شوند.

رجاء واثق است که در تجلیل و تکریم و تعمیر قبر شریف قصور ننمایند که موجب رضاء خداوند متعال و سرور حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله است.

والسلام على من اتبع الهدى

الاحقر الفانى مرتضى الحسينى النجفى المرعشى

آیت الله حاج شیخ هدایت الله غروی تبریزی - فرزند آیت الله شیخ زین العابدین تبریزی - درباره این امامزاده می نویسد:

بسم الله الرحمن الرحيم

بقعه شریفه که متصل به مسجد حاجت و مشتمل بر چند تن از امامزاده ها و اصحاب است و در آن مرقد مطهر و منور امامزاده لازم التکریم ابوالحسن موسى الجمال فرزند ابوالقاسم جعفر الجمال فرزند ابو جعفر محمد فرزند ابراهيم يامى یا یمانی فرزند عبيدالله فرزند مکرم امام همام موسى بن جعفر عليه السلام است و این امامزاده منتسب به آن حضرت است به چهار واسطه چنانکه در تاریخ اولاد اطهار و به پنج واسطه چنانکه در

روضه اطهار نوشته موسی جمال می گفتند و معروف به ابن اعرابی و نیز امامزاده صاحب طوق می گفته اند در عصر بنی عباس بالشگر بسیار به تبریز آمد و به نواحی آن غالب و بلاد و قلاع را تصرف نمود، بعد از آن دشمنان بر آن امامزاده غلبه و اسیر نمودند، و طوق زنجیر درگردنش انداختند و مدت هفت سال در چاهی در پای همان مسجد حبس نمودند و شهید گردید و در حوالی همین مکان مسجدی بوده که مسجد حاجت می گفتند و مناره داشته به مناره حاجت مشهور بوده و وجه تسمیه این مسجد این بوده که شیب زمینی داشته در آن جا قبور چند تن از امامزاده ها و اصحاب بوده هر کسی را حاجتی و مشکلی بیش می آمده بدان مکان می رفته حاجت خود را طلب می نمودند. البته استمداد از ارواح مبارکه آن بزرگواران حاجت وی روا می گردید. لهذا محترمین اهالی محله راسته کوچه و فقهه الله لمرضاته سعی و کوشش در تعمیر و تجدید آن نمودند، تا آثار آن بزرگوار بماند و آیندگان و اعقاب ایشان بهره مند شوند و این امر به اطلاع و امداد و تأیید این حقیر کثیرالتقصیر هدایت الله غروی در تاریخ هزار و سیصد و هشتاد هجری قمری ۱۳۸۰ تمام شد.

این ورقه به دستگیری خط کمترین خادم ائمه هدی علیه آلاف التحیه و الثناء محمد علی بن محمد ادیب العلماء تبریزی به امر آیت الله العظمی حاج شیخ هدایت الله غروی مدظله العالی در تاریخ بالا (تحریر یافت).^۱

استاد سید مهدی مرعشی نجفی - فرزند آیت الله سید مرتضی مرعشی نجفی - هم بانگارش کتابی با عنوان امامزاده موسی مشهور به «امامزاده کهنه» (فارسی، تبریز، ۱۳۶۷ ش) به معرفی آن امامزاده پرداخته و همچنین سال ها متولی آن آستان عظیم الشان بوده است. وی با کمک هیأت امنای امامزاده در بازسازی و آبادانی آن کوشش نمود و چند سال متوالی نیز اقامه نماز ظهر و عصر در آن مکان مقدس راعهده دار بود.^۲

۱. عرشیان خاک نشین، ص ۶۹-۶۷.

۲. فرهنگ جامع امامزادگان و بقاع متبرکه آذربایجان شرقی، ج ۱، ص ۲۲۸.

۲. امامزاده سید حسن بابا

آستان مقدس امامزاده سید تاج‌الدین حسن مشهور به «سید حسن بابا» در شهرستان مرند و در روستای کوه‌کمر قرار دارد. آستان امامزاده سید حسن بابا از بقاع مهم و مشهور آذربایجان است و در بین امامزادگان و بقاع متبرکه آذربایجان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. تاریخ ساخت بنای اولیه بقعه معلوم نیست ولی در طول سالیان متمادی مرمت و بازسازی شده، که یک بار هم به همت حاج شیخ جابر فاضلی خوبی صورت پذیرفته است. بنای فعلی در ابعاد تقریبی ۱۳ × ۱۰ متر است و پلانی مستطیل شکل دارد و سطح آن حدود یک متر از سطح صحن بالاتر است. در ورودی بقعه از ضلع غربی تعبیه شده و نمای بیرونی فاقد نماکاری است. روشنای داخل بقعه از طریق دو پنجره در نمای غربی، چهار پنجره در نمای شرقی، سه پنجره در نمای جنوبی و سه پنجره در نمای شمالی تأمین می‌شود. جنس درها و پنجره‌ها از آهن و نعل درگاه آن‌ها قوسی شکل است.

در فضای داخلی بقعه چهار ستون دیده می‌شود که سنگینی گنبد را حمل می‌کنند. گریو گنبد دارای چند پنجره است و لایه درونی آن با ملاط گچ و خاک اندود شده است. ازاره داخلی بقعه با سنگ گرانیت و نواری مشکی از جنس مرمر و نمای داخلی دیوارها و سقف با گچ و خاک اجرا و کف آن با فرش‌های ماشینی مفروش شده است. ضریح آلومینیومی بقعه زیر گنبد و در وسط محوطه‌ای که حدود ۱۰ سانتیمتر از کف بقعه پایین‌تر است، قرار دارد. داخل ضریح دو قبر در کنار هم وجود دارند. یکی از آن‌ها متعلق به صاحب بقعه، جناب سید حسن بابا و دیگری مربوط به فرزندش می‌باشد. اسم فرزندش معلوم نیست و در سنگ مزار او هم چیزی نوشته نشده، ولی متن سنگ مزار جناب سید حسن بابا چنین است:

مرقد شریف مرحوم مبرور سید حسن بن سید علی بن علی بن الحسین علیه السلام

وفات ۸۹۱ هجری قمری.

جزئیات زندگی نامه جناب سید حسن بابا، انگیزه اقامت در کوه‌کمر و یا علل مهاجرت وی به آن روستای دور افتاده معلوم نیست و در منابع و مصادر مطلبی گزارش نشده است. آیت‌الله سید ابراهیم علوی خوبی بدون اینکه به سال وفات وی اشاره کرده باشد، ایشان را متوفی سده نهم هجری دانسته^۱ آثار وی سنگ مزار قدیمی جناب سید حسن بابا سنه ۸۹۱ ق حکاکی شده

۱. نسب‌نامه نموداری سادات کوه‌کمر.

شده و معلوم نیست که این سال وفات صاحب بقعه است یا سال حکاکی سنگ مزار؟! شجره نامه جناب سید حسن بابا مورد تأیید نسب شناس معاصر، آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی قرار گرفته و ضمن تأیید نسب نامه نموداری سادات کوه کمر می نویسد:

این شجره جلیله که به خدمت امام سید الساجدین روحی له الفداء منتهی می شود از جمله مشجرات صحیحه و متقنه و مطابق با مدارك معتبره می باشد و نسب جمع کثیری از علماء و سادات به این سلسله ختم می شود.^۱

شجره نامه جناب سید حسن بابا از طریق سید محمد حسینی علوی مصری - راوی دعای علوی مصری - به امام سجاد علیه السلام می رسد. متن آن بدین قرار است :

سید حسن فرزند سید علی فرزند سید فخرالدین فرزند سید شرف الدین فرزند سید شمس الدین فرزند سید محمد المصری العلوی الحسینی الملقب بـ «الحجازی» فرزند سید شجاع الدین فرزند سید سلیمان فرزند سید عقیل فرزند سید احمد فرزند سید حسن فرزند سید حسین فرزند سید حسن فرزند سید علی فرزند علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام.

ذریه و نوادگان جناب سید حسن بابا در بیشتر شهرهای ایران به ویژه در شهرهای آذربایجان پراکنده شده اند و از بین امامزادگان و بقاع متبرکه آذربایجان شاید کمتر امامزاده ای باشد که دارای نسل بابرکتی مثل نسل ایشان بوده باشد.

طبق تصریح آیت الله حاج سید عبداللطیف قرشی کوه کمری، امامزاده عظیم الشان آقا سید هاشم صاحب بارگاه مجلل درزنوزو جناب آقا سید حسن بابا برادر بوده و نسل جناب سید حسن بابا از طریق هفت طایفه به نام های میررحیم لو، میرزراق لو، سید زینال لو، سید عباس لو، سید عبدالحسین لو، سید مرسل لو و سید مختار لو و گویا نسل آقا سید هاشم نیز از طریق چهار طایفه به نام های سید حسن لو، سید حسین لو، میرمحمدلو و میرمجیدلو بخش و منتشر شده اند. وی همچنین درباره قطعی بودن نسبت هفت طایفه مذکور به جناب سید حسن بابا، برای نگارنده اظهار نمود:

باتوجه به دلایل سه گانه ای که در ادامه می آید، انتساب هفت طایفه یاد شده به

۱. نسب نامه نموداری سادات کوه کمر.

جناب ایشان مسلم و در نزد ارباب معرفت پذیرفتنی است. آن دلایل بدین گونه اند:

۱. طبق گفته پدران و نیاکان ما زمین های کوه کمر از آن مرحوم سید حسن بابا بوده که گویا از طریق شخص خیری به نام ابراهیم خان (از اجداد خاندان جوانشیر در خوی) وقف جدّ ما سید حسن بابا شده بود و بعد از ایشان نیز در بین هفت طایفه مذکور تقسیم می شود و در حالی که چهار طایفه دیگر هیچ سهمی از زمین های اطراف کوه کمر ندارند.

۲. زمین های بیلاقی اطراف کوه کمر هر سال به عشایر اجاره داده می شود و درآمد آن در بین سادات هفت طایفه تقسیم می شود و چهار طایفه دیگر حقی در آن ندارند.
۳. در محاوره مردم به چهار طایفه مذکور، سادات «قره سید» اطلاق می شود، در مقابل به هفت طایفه دیگر سادات «آق سید» می گویند. احتمال دارد این سادات غریبه باشند که در اثر گذشت زمان به سادات قره سید مشهور شده اند، همانطوری که در کوه کمر به خانواده هایی که بعداً در کوه کمر ساکن شده اند «غریبه» می گویند.^۱ هم اکنون آستان مقدس جناب سید حسن بابا دارای امکاناتی نظیر زائرسرا، سرویس بهداشتی، آشپزخانه، آب و برق است. در فصول خوش آب و هوا، هزاران زائر در جوار این بقعه حاضر می شوند.^۲

۳. امامزاده سید علی

آستان مقدس امامزاده سید علی از مراکز مهم عبادی و معنوی آذربایجان بوده و در شهرستان اهر و در ابتدای ورودی قبرستان قدیمی روستای توریستی گل آخور (گورخیر، گوره خیر) قرار دارد. امامزاده سید علی از قبل بنایی نداشته و اطراف قبر با سنگ ریزه های محلی محصور شده بود. بنای فعلی آن در حدود سال ۱۳۷۲ ش به همت اهالی ساخته شده و ابعاد بقعه ۷/۸۰×۹/۹۰ متر می باشد.

ساختمان امامزاده متشکل از کفشکن، انباری (چای خانه) و گنبد خانه بوده و درب ورودی آهنی آن از ضلع شمالی بقعه تعبیه شده است. نمای شمالی بقعه که به عنوان نمای اصلی آن

۱. گفتگو با آیت الله حاج سید عبداللطیف قرشی کوه کمری، به روز شنبه ۱۶ مهر ۱۳۹۲.

۲. فرهنگ جامع امامزادگان و بقاع متبرکه آذربایجان شرقی، ج ۱، ص ۲۳۴-۲۲۹.

است، دارای سایه بان چوبی است که سنگینی آن بایک ستون چوبی تحمل می شود. مصالح به کار رفته در آن سنگ، آجر و سیمان بوده و فضای کفشکن با گنبد خانه مرتبط و پلان گنبد خانه مربعی شکل است. گنبد خانه دارای سه پنجره از نماهای جنوبی، شرقی و غربی بوده و هر سه پنجره از حفاظ آهنی برخوردار هستند.

از چهار گوشه گنبد خانه توآمدگی هایی به سوی داخل وجود دارد و این توآمدگی ها، بعد از خم شدن به دیوارهای مجاور به سمت بالا انحنا پیدا کرده و بعد از به هم پیوستن دو انحنای هم، طاق هایی در سطح چهار دیوار داخلی بقعه پدید آورده و با ضخیم شدن توآمدگی گوشه ها، قسمت تحتانی دایره شکل گنبد را به وجود آمده است. نمای داخلی دیوارها با ملاط گچ اندود شده و سطح داخلی گنبد با آجرهای بهمی اجرا شده و بعد بندکشی شده است. کف بقعه با فرش و موکت مفروش شده و مزار امامزاده سید علی در زیر گنبد و سنگ مرمر سفیدی به شکل عمودی روی آن قرار دارد. روی قبر فاقد سنگ مزار بوده ولی بر روی آن ضریح چوبی به ابعاد ۱/۱۰×۱/۹۵ متر قرار داده شده است. رونوشت مزار امامزاده سید علی که بامهارت خاصی کنده شده و دارای ارزش فراوان هنری است، بدین قرار است:

سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین

هذه الروضة الشجرة النبوية المصطفوية والولاية المرتضوية سلالة الفاطمية المرحوم

المغفور الواصل الى رحمة ملك الغنى السيد الشيخ على بن سيد عبدالصمد الحجازی

الحسنی طاب رمسه و جعل الجنة مثویه، تاریخ سنة اربع و سبعمائة، ۷۰۴

در حاشیه آن نوشته شده است:

تا من باشم کنم تولاً بعلى تا محشر کند خدای با آل نبی

با چار محمد دو حسن و یک موسی با جعفر و با حسین و با چار علی

سنگ قبر دیگری، در ضلع غربی امامزاده سید علی و در داخل قبرستان کهن روستا قرار دارد

که صاحب قبر، ۵۵ سال پس از امامزاده سید علی مرحوم شده است. متن آن سنگ مزار چنین است:

هو الله الباقي

تا من باشم کنم تولاً بعلى تا محشر کند خدای با آل نبی

با چار محمد دو حسن و یک موسی با جعفر با حسین و با چار علی

توفی المرحوم الی رحمة الله الصمد بن سید حمزة ابن سید محمد بن سید عبدالله الحسینی توفی ثامن عشر شهر رجب المرجب سنة تسع و خمسين سبعمائه. از نوادگان امامزاده سید علی می توان به آیت الله سید محمد کماری و فرزندش آیت الله سید مهدی کماری اشاره نمود. مرحوم شیخ محمد شریف رازی در حالات آن دو نفر می نویسد: آن ها احفاد مرحوم سید علی بن عبدالصمد است که در سال ۱۶۰۴^۱ از دنیا رفته و قبرش مزار و در یکی از مضافات تبریز واقع است.^۲

به پاس تجلیل و تکریم از امامزاده سید علی و ضبط نام اولاد و نوادگان آن شخصیت عظیم الشان، مرحوم حاج میر اسماعیل، در سال ۱۲۹۶ ق کتابی را با عنوان انتساب نامه سلسله جلیله سادات قریه ارزیل و گورخیر از اولاد امام ناطق جعفر صادق علیه السلام به رشته تحریر درآورد. مؤلف که خود از نوادگان امامزاده سید علی است، در طول ۱۰ سال به بررسی سادات ارزیل و گول آخور از نسل امامزاده سید علی پرداخته است.

درست ۴۱ سال پس از وفات حاج میر اسماعیل - مؤلف کتاب - نواده دختری ایشان به نام ستار فرزند حاج اسدالله شجره نامه دست نویس پدر بزرگش در تاریخ غره شعبان المعظم ۱۳۳۶ ق تکمیل و به روزرسانی کرده و اولاد جدید را به آن اضافه کرده است. از آن تاریخ تا ۵۶ سال بعد، کتاب یاد شده در دست بزرگان سادات مربوطه بوده تا آن که مرحوم استاد سید محمد رفیعی بنی صادق آن را بروزرسانی کرده و به تأیید آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی رسانده است. شجره نامه امامزاده سید علی و متن تأییدیه مرحوم آیت الله مرعشی نجفی بدین قرار است: علی بن عبدالصمد الحجازی بن احمد بن طاهر بن عبدالقادر بن عبدالرزاق بن طاهر بن عبدالوهاب بن عبدالله بن جعفر بن محمد بن عبدالله بن علی بن اسماعیل بن الامام الهمام ابی عبدالله جعفر الصادق سلام الله علیه و علی آباءه و علی ابنائه الکرام.

بأسمه تعالی

لاریب فی صحة نسب هولاء السادة الامجاد، باریک الله فیهم.

شهاب الدین الحسینی المرعشی النجفی

ربیع المولود ۱۳۹۲

محل مهر شریف

۱. سال وفات آن مرحوم اشتباه بوده و طبق سنگ مزار آن مرحوم سال وفات ایشان ۷۰۴ ق است.

۲. گنجینه دانشمندان، ج ۳، ص ۵۳۵.

شایسته یادآوری است سادات روستاهای ارزیل، گول آخور و بنفشه درق بخش مهمی از سادات منطقه ارسباران را تشکیل می دهند و نسب شریف آن ها از طریق امامزاده سید علی بن سید عبدالصمد حجازی به امام جعفر صادق علیه السلام منتهی می شود.

۴. امامزاده سید هاشم

بقعه سید جلیل القدر امامزاده سید هاشم در سمت شرقی خیابان شهید بهشتی و در کنار مسجد حاج علی اکبر در شهر زنوز قرار دارد. این بقعه از سطح خیابان بالاتر بوده و تراسی که بین خیابان و محوطه بقعه وجود دارد، دارای دیوار سنگی به ارتفاع ۱۵۰ سانتیمتر می باشد. ضلع شرقی بقعه، حیاط مسجد حاج علی اکبر و ضلع جنوبی آن فضای سبز و ضلع شمالی و غربی آن فضای باز می باشد.

بنای فعلی بقعه به ابعاد ۸ × ۴ بوده و در ورودی آن از نمای جنوبی ساختمان تعبیه شده و ما بین در ورودی و فضای گنبدخانه، اتاقی با سقف مسطح قرار دارد که باطاقی از هم جدا شده اند. ظاهر بیرونی گنبدخانه مکعبی شکل است و گنبد در وسط گنبدخانه قرار دارد. گنبدخانه دارای سه پنجره از ضلع های غربی، شرقی و شمالی است. تجدید بنای بقعه بر اساس کتیبه کوچکی که در آنجا نصب شده، در سال ۱۳۴۹ ش صورت گرفته و معمار آن نادر درخشانی بوده است. قبر در وسط حرم قرار دارد و به جای سنگ مزار قبلی، سنگ گرانیتی سیاه رنگی روی آن گذاشته است. روی قبر ضریح آلومینیومی با شیشه های شفاف قرار دارد و زائران ندورات خویش را داخل آن می ریزند. متن سنگ نوشته امامزاده سید هاشم چنین است:

سید هاشم ابن سید حسن ابن سید علی ابن سید فخرالدین ابن سید شرف الدین ابن سید شمس الدین ابن سید محمد مصری الملقب ب «الحجازی» ابن سید شجاع الدین ابن سید محمود ابن سید سلیمان ابن سید عقیل ابن سید احمد ابن سید حسن ابن سید حسین ابن سید جعفر ابن سید علی ابن علی الحسین ابن علی بن ابی طالب علیه السلام. مدفون به زنوز به سال ۸۹۱ ق، سید حسن بابا.

تأسیس جدید ۱۲۹۰ ق. زنوز الهی.

محل فعلی بقعه، در گذشته قبرستان عمومی زنوز بوده و تاریخ ساخت بنای اولیه بقعه معلوم نیست، ولی احتمال زیاد دارد که توسط فرزندان و بازماندگان امامزاده سید هاشم و یا اهالی زنوز ساخته شده باشد. در مورد دفن سید هاشم در محل فوق آمده است:

زمانی که سید هاشم جوان بوده، در فصل زمستان همراه پدرش از روستای کوه کمر برای خرید به زنوز آمده و پس از خرید، سید حسن در خانه شیخ زنوز مهمان می ماند و سید هاشم با وسایل خریداری شده راهی روستای کوه کمر می شود. شب هنگام سید حسن از خواب برمی خیزد و اعلام می کند که سه نفر راهنزن پسرش سید هاشم را در راه برگشت به کوه کمر کشته و جسد وی را در غاری در نزدیکی روستای درق پنهان کرده و سپس به روستای داراندازش رفته و پاهای خود را برای گرم شدن به تنوری آویزان کرده اند. با توجه به شناختی که اهالی روستای کوه کمر از صدق گفتار او داشتند، راهی غار مذکور شده و با جسد سید هاشم مواجه می شوند، آنگاه راهی روستای داراندازش که در همسایگی روستای کوه کمر است، می روند و قاتلین سید هاشم را در کنار تنوری مشاهده می کنند که پاهای خود را به تنور آویزان کرده اند. بعد از دستگیری آن ها، اهالی زنوز که همراه سید حسن برای پیدا کردن سید هاشم رفته بودند، با اجازه سید حسن جنازه پسرش را به زنوز آورده و در قبرستان عمومی دفن می کنند.^۱

داستان فوق ساخته مردم ساده دل منطقه بوده که از روی علاقه به ذریه خاندان وحی و نبوت آن ها را در اذهان خود پرورش داده و سپس به کتاب ها راه یافته است. چرا که بین سید حسن بابا متوفی قرن نهم هجری و شیخ زنوز متعلق به اوائل قرن چهارده هجری بیش از چهار قرن فاصله زمانی بوده و چنین ملاقاتی بین آن ها نمی تواند اتفاق افتاده باشد. دیگر آن که در هیچ کتاب و مأخذی به قتل سید هاشم به دست راهنزن اشاره نشده است.

زندگی نامه اجتماعی و معنوی امامزاده سید هاشم معلوم نیست و در جایی هم درج نشده است. اما نسب نامه ایشان که با ظرافت خاص و دقت فراوان توسط فقیه اهل بیت حضرت آیت الله حاج سید محمد حجّت کوه کمری نوشته شده، چنین است:

السید هاشم ابن السید حسن ابن السید علی ابن السید فخرالدین ابن
السید شرف الدین ابن السید شمس الدین ابن السید محمد المصری الملقب
بالحجازی ابن السید شجاع الدین ابن السید محمود ابن السید سلیمان ابن السید
عقیل ابن السید احمد ابن السید حسن ابن السید علی ابن السید حسین ابن السید

۱. شماری از زیارتگاه های استان آذربایجان شرقی، ص ۸۱.

جعفر^۱ ابن السید علی ابن علی الحسین السجاد علیه السلام.^۲

آیت الله سید ابراهیم علوی خویی در شجره نامه استخراجی خود، شجره آیت الله کوه کمری را در کمتر از بیست واسطه به امام سجاد علیه السلام می رساند^۳ که به نظر می رسد خالی از اشکال نباشد.

از نسل پاک امامزاده عظیم الشان سید هاشم فقیهان و عالمان بلند آوازه ای به عرصه ظهور رسیده اند که هر کدام به نوبه خود از بزرگان و افراد سرشناس جامعه بوده اند. اسامی تعدادی از آن ها بدین قرار است:

۱. آیت الله حاج سید حسین ترک کوه کمری، از مراجع تقلید نجف اشرف،
۲. آیت الله حاج سید علی کوه کمری، از علما و فقهای تبریز و امام جماعت مسجد سید علی آقا در تبریز
۳. آیت الله حاج سید محمد حجّت کوه کمری، از مراجع تقلید قم و مؤسس مدرسه حجتیه در قم.
۴. آیت الله حاج سید ابوالقاسم حسینی خویی، از فقهای وقت بوده و جدّ مادری آیت الله سید شهاب الدین و آیت الله سید مرتضی مرعشی نجفی است.
۵. آیت الله سید حسن خویی، وی امام جماعت مسجد مدرسه صادقیه بوده و تولیت مدرسه صادقیه را بر عهده داشت.
۶. حجّت الاسلام حاج میر عبد الله خویی،
۷. آیت الله سید مهدی خویی،
۸. آیت الله سید رضا خویی،
۹. واعظ معروف میر عباس محدث،
۱۰. آیت الله سید علی اصغر صادقی خویی،
۱۱. آیت الله سید محسن حجّت کوه کمری،

۱. مرحوم آیت الله سید محمد حجّت کوه کمری در حاشیه این شجره نامه در مورد سید جعفر می نویسد: والصحیح هو الحسن ابن السید علی ابن الإمام زین العابدین علیه السلام وهذا هو الحسن الأفتس ابن علی اصغر ابن الإمام السجاد علیه السلام.

۲. فهرست کتب خطی کتابخانه سید محمد حجّت کوه کمری، ص ۱۷.

۳. نسب نامه نموداری سادات کوه کمر.

۱۲. آیت الله سید حسن حجّت کوه‌کمری،

۱۳. سید مصطفی و سید محمد، صاحب بارگاه معروف در روستای آگری بوجاق خوی.

هم اکنون آستان مقدس امامزاده سید هاشم مورد احترام فراوان مردم منطقه بوده و مجلس روضه در پنج شنبه هر هفته در آنجا برپاست و دستجات حسینی در ایام محرم در جوار آستانشان به عزاداری می پردازند. این بقعه هم اینک تحت نظر هیأت امناداره می شود.^۱

۵. سادات آل هاشم، موسوی هشترودی، حیدری موسوی

سادات جلیل القدر آل هاشم، موسوی هشترودی، حیدری موسوی از خاندان های اصیل و ریشه دار آذربایجان بوده و شاخه هایی از این سلسله در شهرهای مختلف آذربایجان و ایران پخش شده اند. نسب این خاندان مورد تأیید علما و دانشمندان تبارشناس بوده و در طول تاریخ علما و فقهایی از این سلسله به عرصه ظهور رسیده و منشأ خدماتی شده اند. مرحوم آیت الله سید حسین هشترودی و آیت الله سید محمد تقی آل هاشم از جمله علمایی هستند که منتسب به این سلسله جلیله هستند. نسب نامه شریف آیت الله سید هشترودی با ۳۵ واسطه به امیرالمؤمنین علی علیه السلام منتهی می شود. متن نسب نامه چنین است :

سید حسین موسوی صمیمی مشهور به «هشترودی» فرزند سید هدایت فرزند سید عبدالله فرزند سید عبدالعظیم فرزند سید لازم فرزند سید کاظم فرزند سید اصلا فرزند سید حسین فرزند سید عسگر فرزند سید اسماعیل فرزند سید حسن فرزند سید شاه بد لا فرزند سید شاه نبی فرزند سید شاه قاسم فرزند سید شاه میر فرزند سید احمد الکبیر فرزند سید کلان فرزند سید رکن الدین فرزند سید شمس الدین فرزند سید افضل الدین فرزند سید ضیاء الدین فرزند سید افتخار الدین فرزند سید طاهر فرزند سید طیب فرزند سید انور فرزند سید ابوالحسن فرزند سید ابوالقاسم فرزند سید عبدالله فرزند سید ابوالقاسم فرزند سید حسین فرزند سید جعفر الحجّت فرزند سید عبیدالله الاعرج فرزند سید حسین الاصغر فرزند سید الساجدین امام زین العابدین فرزند ابی عبدالله الحسین فرزند امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام.^۲

۱. فرهنگ جامع امامزادگان و بقاع متبرکه آذربایجان شرقی، ج ۱، ص ۳۳۴-۳۲۹.

۲. به نقل از آیت الله سید محمد تقی آل هاشم.

۶. سادات حسینی کوه کمر، زنوز، خوی، تبریز

حضرت آقا میر یعقوب مقبره از سادات معروف ابیض بوده و نسب ایشان از طریق سید محمد مصری علوی حسینی به حضرت سید الساجدین، امام زین العابدین علیه السلام می رسد. شجره نامه موجود در منابع و مصادر و آنچه در دست خاندان و نوادگان آن مرحوم است، در تعداد اجداد حضرت آقا میر یعقوب تا امام چهارم علیه السلام اختلاف دارد. برای احتراز از اشتباه؛ نیانامه شریف وی را که توسط دانشمند فرزانه، آیت الله سید ابراهیم علوی خویی، در سال ۱۴۰۵ ق استخراج شده، می آوریم:

آقا میر یعقوب^۱ فرزند سید محسن فرزند سید حسن فرزند سید مختار فرزند سید حسین فرزند سید معصوم فرزند سید علی فرزند سید حسن فرزند سید هاشم فرزند سید علی فرزند سید فخرالدین فرزند سید شرف الدین فرزند سید شمس الدین فرزند سید محمد المصری العلوی الحسینی الملقب ب «الحجازی» فرزند سید شجاع الدین فرزند سید سلیمان فرزند سید عقیل فرزند سید احمد فرزند سید حسن فرزند سید حسین فرزند سید حسن فرزند سید علی فرزند علی بن الحسین بن علی بن ابیطالب علیه السلام.^۲

نسب شناس عالیقدر، آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی در تأیید شجره نامه استخراجی آیت الله سید ابراهیم علوی می نویسد:

بِسْمِ اللَّهِ تَعَالَى

الحمد لله على إفضاله ونواله والصلوة والسلام على محمد وآله، وبعد مخفی نماند آنکه، این شجره جلیله که به خدمت امام سید الساجدین - روحی له الفداء - منتهی می شود، از جمله مشجرات صحیحه و متقنه و مطابق بامدارك معتبره می باشد و نسب جمع کثیری از جمله علما و سادات به این سلسله ختم می شود؛ همانند آیات باهرات مرحوم آقای حاج سید حسین کوه کمری و مرحوم آقا سید مهدی امام مسجد صادقیه تبریز و جدّ امجد والده ماجده حقیر و مرحوم آقا میر یعقوب صاحب مقبره و مزار در شهرستان خوی و مرحوم آقای حاج سید رضا و مرحوم

۱. آقا میر یعقوب با آقا سید کبیر (جدّ آقا میرفتاح، صاحب بارگاه معروف در روستای ممشخان) برادر بوده و در سید محسن اشتراك نسب دارند.

۲. نسب نامه نموداری سادات کوه کمر.

آقای حاج سید ابوالقاسم فرزندان آن مرحوم و مرحوم آقای حاج سید علی حجّت و مرحوم آقای حاج سید محمد حجّت و دیگران که این مختصر را گنجایش ذکر همه آنها نیست.

از خداوند سبحان مزید توفیقات جناب مستطاب سلیل الکلام حجّت الإسلام والمسلمین آقای حاج سید ابراهیم علوی خویی دامت برکاته را که خود ایشان از این سلسله جلیله بوده و زحمات زیادی را در جمع آوری این شجره متقبل شده‌اند. و همچنین جناب مستطاب آقای مهندس صادقی که خود ایشان نیز از این بیت شریف بوده و در تنسیق و ترسیم این شجره رنج فراوانی را متحمل شده‌اند، مسألت می‌نمایم.

امید است از برکات حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف این دو عالی جناب پیوسته مشمول الطاف الهی بوده باشند.

حرره خادم العلوم اهل البيت عليهم السلام

ابوالعالی شهاب الدین الحسینی المرعشی النجفی

۲۴ جمادی الاولی ۱۴۰۵ ق

۷. سادات موسوی تبریزی و تبریز

سادات موسوی تبریزی یا موسوی زرین از سادات صحیح‌النسب شهرستان هریس بوده و شاخه‌هایی از این دودمان در شهرستان‌های اهر، هریس، تبریز، قم و کرج پخش شده‌اند. شخصیت معروف این خاندان مرحوم آیت الله آقای سید محمد علی موسوی تبریزی یا موسوی مشهدی فرزند مرحوم حجت‌الاسلام والمسلمین سید عبدالرحیم بوده که در سال ۱۲۸۷ ق در هریس دیده به جهان گشود. نسب‌نامه ایشان که به امام موسی بن جعفر علیهما السلام می‌رسد، چنین است:

سید محمد علی موسوی تبریزی یا موسوی مشهدی فرزند عالم ربانی سید عبدالرحیم فرزند عالم ربانی سید محمد صادق نجفی فرزند عالم ربانی سید محمد تبریزی الاصل و کربلایی مسکن و المدفن فرزند سید ابراهیم فرزند سید محمد فرزند سید احمد فرزند سید علی فرزند سید اسماعیل فرزند سید حسین فرزند سید محمد فرزند سید علی فرزند سید مسعود فرزند سید ابراهیم فرزند سید حسن فرزند سید مرتضی فرزند سید

زین العابدین فرزند سید محمد فرزند سید احمد فرزند سید محمد شمس الدین فرزند سید علی فرزند سید ابوالفتح فرزند سید محمد شریف فرزند سید ابوالفتح فرزند سید محمد علی فرزند سید ابراهیم فرزند سید فتح علی فرزند سید عبدالله فرزند سید محمد فرزند سید احمد فرزند سید علی فرزند سید محمد فرزند سید ابراهیم فرزند سید محمد فرزند سید ابراهیم ملقب به «اصغر» فرزند مرتضی ابی ابراهیم فرزند امام رحمت و مهربانی حضرت موسی بن جعفر علیه السلام.

وی در سال تولد، به همراه خانواده به روستای «زرین» در پنج کیلومتری شرق اهر منتقل شد و پس از رشد و نما، در حوزه های علمیه هریس، اهر، تبریز و مشهد به فراگیری علوم آل محمد علیهم السلام پرداخت. او از حضرات آیات و حجج الاسلام ملاسید الله سمعی (دائیش)، شیخ علی مجتهد هریسی، آیت الله شیخ احمد قراجه داغی، شیخ محمد علی فخرالعلماء، میرزا صادق آقا مجتهدی تبریزی، میرزا ابوالحسن آقا انگجی، آقا سید محمد مولانا، آقا سید مرتضی خسروشاهی، حاج آقا حسین قمی، میرزا محمد آخوندزاده، شیخ علی اکبر نهاوندی، شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی و پدرش استفاده نمود و به مقام بلند علمی نایل آمد و در طول تحصیل با عده ای از مفاخر آذربایجان هم دوره بوده که به نام برخی از آنها اشاره می شود: شیخ عیسی سدید، سید ابوالفضل حسینی مینقی، سید مهدی انگجی، سید ابراهیم دروازه ای، سید علی مولانا، سید احمد خسروشاهی.

صلاحیت علمی آیت الله موسوی زرین در جریان متحدالشکل شدن لباس، از طرف حاجی میرزا احمد آقا قراجه داغی و حاجی میرزا ابوالحسن آقا انگجی مورد تأیید قرار گرفت و وی از طرف دولت وقت مجاز به پوشیدن لباس روحانیت گردید. در جریان کشف حجاب و اعتراض به برنامه های رضاخان، از طرف حکومت وقت دستگیر و پس از بیست و پنج روز زندانی به سمنان تبعید گردید. در نامه ای که در تاریخ ۱۳۱۱/۱۱/۲۸ ش از طرف حکومت قراجه داغ ابلاغ شده، مجاز به پوشیدن لباس روحانیت شده است. ایشان در ۲۰ صفر المظفر ۱۳۵۵ ق رخ در نقاب خاک کشید و در قبرستان روستای زرین به خاک سپرده شد.

اسامی فرزندان وی چنین است:

۱. سید رضی الدین موسوی

حجّت الاسلام آقای حاج سید رضی الدین موسوی تبریزی فرزند آیت الله سید محمد علی

موسوی تبریزی در سال ۱۳۴۰ ق در شهرستان هریس و در خانواده‌ای روحانی و مذهبی به دنیا آمد بعد از سپری نمودن تحصیلات مقدماتی در محضر بزرگانی همچون آیت الله حاج سید عبدالله علوی و... راهی شهرستان اهر گردید و در حوزه آن شهر از محضر آیت الله حاج شیخ حسین برقی کسب فیض نمود.

ایشان برای تکمیل تحصیلات خویش به تبریز رفت و در حوزه علمیه آن شهر از محضر حضرات آیات سید محمد کاظم طباطبایی معروف به «مفید آقا»، میرزا محمود دوزدوزانی، میرزا فتاح شهیدی، سید عبدالحجّت ایروانی، سید علی مولانا و سید احمد خسروشاهی کسب فیض نمود و سپس به قم مهاجرت نمود و از دروس خارج آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی، آیت الله سید محمد رضا گلپایگانی و آیت الله شیخ محمد علی اراکی استفاده کرد.

معظم له پس از فراغت از تحصیل به زادگاه خویش مراجعت نمود و به امر تبلیغ، خطابه و ترویج مذهب جعفری پرداخت و سرانجام در ۱۴ صفر المظفر ۱۴۱۵ ق بدرود حیات گفت و پیکر پاکش پس از نقل به شهر مقدس قم و اقامه نماز میت به امامت آیت الله سید ابوالقاسم کوکبی تبریزی در قبرستان ابو حسین به خاک سپرده شد.^۱

سه تن از فرزندان سید رضی الدین به اسامی سید محمد علی موسوی (ساکن کرج)، سید محمد کاظم موسوی (ساکن قم) و سید محمد موسوی (ساکن هریس) از علما و فضلاء دینی هستند.

۲. حجّت الاسلام سید ابراهیم موسوی

۳. سید جواد موسوی^۲

در نامه‌ای که به تاریخ ۱۳۶۲ ق مرقوم شده، شش تن از علمای محل نظیر آیت الله سید کاظم شریعتمداری، آیت الله سید عبدالله شیرازی و... سیادت مرحوم حاج سید رضی الدین موسوی و برادرانش را تأیید کرده‌اند. متن نامه چنین است:

بسمه تعالی

الحمد لله الذی لیس کمثلہ شی و هو السميع البصیر و صلی الله علی محمد و آله الطاهیرین. اما بعد، مخفی نماند بر کافه مؤمنین و قاطبه مسلمین که متمسک

۱. به نقل از سید رضا موسوی فرزند معظم له.

۲. به نقل از سید رضا موسوی نوه معظم له.

به دامن ولایت حضرات ائمه معصومین صلوات الله و سلامه اجمعین نموده اند جناب مستطاب سلالة الاطیاب و الانجاب آقای آقا سید رضی الدین آقا و دو نفر از برادرانش آقای سید ابراهیم و آقای سید جواد آقا حفظهم الله تعالی فرزندان آقای خلد آشیان و جنت مکان سید محمد علی بن مرحوم مغفور آقای سید رحیم بن مرحوم مغفور آقا سید صادق بن مرحوم آقای سید محمد تبریزی طاب ثراه فعلاً ساکن هریس می باشند سید صحیح النسب الموسوی و از خانواده های جلیل القدر و محترمی می باشند، عموم مؤمنین و مسلمین را لازم است مراعات احترام شان نموده نزد اجداد طاهرین ایشان مأجور بشوند.

فی ۲۷ جمادی الاولی سنه ۱۳۶۲.

متن تأییدیه آیت الله مرعشی نجفی با توجه به تأیید علمای منطقه، بدین قرار است:

بسمه تعالی

بقرار مرقوم حضرات آیات و حجج، آقایان مرقوم

فی المتن از سادات عالی درجات می باشند

شهاب الدین الحسینی المرعشی النجفی، ۱۳۹۵ق

۸. سادات موسوی خوی

آستان فیض آثار امامزاده سید تاج الدین خویی، در ۲۳ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان خوی در زیرگردنه خرسته گدوکی در روستایی که به نام وی، روستای سید تاج الدین (سید حاجین) مشهور است، قرار دارد. متأسفانه حالات وی در اثر گذشت زمان به باد فراموشی سپرده شده و در منابع انساب، رجال و تاریخ مطلب خاصی در این خصوص نیامده است.

شجره نامه امامزاده سید تاج الدین خویی مورد تأیید علمای بزرگی همچون: آیت الله حاج میر یعقوب دوّم و آیت الله سید علی اصغر خویی قرار گرفته و آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی ضمن تأیید آن، می نویسد:

بسمه تعالی

لا ریب فیها باریک الله فی اغصانها، الراجی شهاب الدین الحسینی المرعشی النجفی

سنة ۱۴۰۴ق.

نسب‌نامه شریف وی که از طریق سید محمد عابد به امام موسی کاظم علیه السلام می‌رسد، چنین است:

سید تاج‌الدین خویی فرزند سید علی فرزند سید محمد فرزند سید احمد فرزند سید حسین فرزند سید علی فرزند سید محمد فرزند سید حسین فرزند سید مرتضی فرزند سید محراب فرزند سید محمد فرزند سید محمود فرزند سید احمد فرزند سید حسین فرزند سید عبدالله فرزند سید محمد عابد فرزند امام همام موسی کاظم علیه السلام.

۹. سادات یکان کهریز و ینگجه سادات مرند

مقبره آقا میرقلیج معروف به «قلیج بابا» یا «میرقلیج بابا» در شهرستان مرند و در غرب روستای یکان کهریز و در محله قدیمی چایلی قرار دارد. به اذعان اهالی یکان کهریز مقبره آقا میرقلیج از زمان‌های دور دارای بقعه بوده، ولی بانی و تاریخ احداث آن معلوم نبوده است. بنای فعلی مقبره به ابعاد تقریبی ۱۲ × ۱۰ متر بوده و در سال ۱۳۶۲ ش توسط اهالی روستای یاد شده بازسازی شده است. درب ورودی مقبره از ضلع شرقی تعبیه شده و با فضای کفشکن مرتبط است. فضای کوچک کفشکن با یک پنجره کوچک رو به شمال، با فضای بزرگی که در اصطلاح اهالی شبستان نامیده می‌شود، مرتبط است. شبستان دارای چهار پنجره و چهار در است. یکی از درها به بیرون مقبره، دو تا به گنبدخانه و دیگری به اتاقی که عالم ربانی مرحوم آقا سید جواد حمزه‌لو و پسرش آقا میرحاج آقا در آن دفن شده‌اند، بازمی‌شود.

گنبدخانه به شکل پلان مستطیل بوده و دارای گنبدی مازهدار با چهار پنجره کوچک رو به جهت‌های اصلی است. گنبدخانه دارای دو درب رو به شبستان و دو پنجره رو به سمت‌های جنوبی و شرقی است.

اتاقی که قبر آقا سید جواد و پسرش در آن قرار دارد، حدود سی سانتیمتر از کف شبستان پایین‌تر است. اتاق یاد شده دارای یک پنجره رو به شرق و دو درب ورودی بوده که یکی به شبستان و دیگری از ضلع جنوبی به بیرون مقبره تعبیه شده است.

قبر آقا سید جواد در وسط اتاق قرار دارد و رویش سنگ مرمر قرار گرفته است. رونوشت مزار وی چنین است:

الناس موتی و اهل العلم احياء

مرقد شریف مرحوم مغفور حجّت الاسلام و المسلمین سید جواد حمزه لوطاب ثراه که یک عمر در تبلیغ دین اسلام خدمت نموده و در تاریخ ۱۵ تیرماه ۱۳۵۴ شمسی در ۹۴ سالگی به عالم بقاء رحلت نمود.

مزار پسر بزرگش مرحوم میرحاج آقا که در ۹۲ سالگی و به تاریخ ۲۳/۱۱/۱۳۹۰ ش مرحوم شده در جوار قبر پدرشان واقع شده است.

نمای داخلی مقبره با ملات گچ اندود شده و قسمت اعظمی از نمای بیرونی با سیمان سفید اندودکاری شده و قسمت کوچکی از آن با آجر اجرا شده است.

مرحوم آقا سید علی مشهور به «میرقلیچ» از سادات محترم و صاحب کرامت آذربایجان بوده و در عهد صفوی از امراء لشکر بوده است. جزئیات زندگی ایشان معلوم نیست اما شجره نامه وی مورد تأیید نسب شناس عصر، مرحوم آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی بوده است. آیت الله مرعشی نجفی در جواب پرسشی از سوی استاد سید حمزه موسوی (استاد حوزه علمیه مشهد)، در خصوص سیادت آقا میرقلیچ، می نویسد:

مرقومه کریمه زیارت، از مراحم متشکرم. راجع به سادات یکان شکی... در سیادت آن ها نداریم و مرحوم میرقلیچ از سادات بوده و در نوشتجات قدیمه تصریح به سیادت ایشان دیده شده، ولی فعلاً صورت آباء ایشان تا حضرت سجاد علیه السلام نزد حقیر موجود نیست... سنه ۱۳۷۹ ق.

سید شهاب الدین مرعشی نجفی
محل مهر شریف

همچنین در جواب سؤالی دیگر می نویسد:

بأسمه تعالی

مرحوم میرقلیچ از سادات محترم عصر خود بوده است. خداوند همه را موفق بدارد.

فی ۱۴/۲/۱۳۵۹

محل مهر شریف

شجره نامه آقا میرقلیچ که به همت استاد سید حمزه موسوی در ذی حجة الحرام ۱۴۱۶ ق و با توجه به شجره نامه های مختلفی از جمله شجره نامه سید حبیب الله شاملو و شجره نامه میرجهانگیر مشهور به «ناظم الملك» استخراج شده، بدین قرار است:

سید علی مشهور به «میرقلیچ» بن سید محسن بن سید حسن الحسینی الفاطمی المدفون مشهور فی کوه کمر بن سید علی بن سید شرف الدین بن سید محمد مصری ملقب ب «حجازی» بن سید شجاع الدین بن سید محمود بن سید عقیل بن سید احمد بن سید علی بن سید حسین بن سید جعفر بن سید حسن بن علی بن سید علی الامام زین العابدین و فخرالساجدین علی بن الحسین بن علی بن ابیطالب علیهم من الله التحية والسلام^۱.

مرقد منور آقا میرقلیچ در زیر گنبد و در داخل ضریح چوبی قرار دارد. ابعاد آن ۲ × ۱/۵۰ بوده و سنگ مرمری سفید رنگی روی آن گذاشته شده است: متن سنگ مزار چنین است:

کل من علیها فان و یبقی وجه ربك ذوالجلال و الاکرام

مقبره سید جلیل القدر مشهور و معروف به «مرحوم میرقلیچ» که در زمان و عهد صفویه وفات نموده و در این مکان مقبره قدیمی داشت. اهالی یکانات مخصوصاً یکان کهریز با مشاهده کرامات عدیده با اهداء نذورات و با همت اشخاص نیکوکار و خیر و با مباشرت و نظارت چند نفر ریش سفید و معتمد در مورخه ۶۲/۱/۱ شمسی اقدام به تجدیدالبناء و مقبره نوساز و جدیدالاحداث نمودند. حجاری و نگارش از ابوالفضل شکاری مرند.

یکی از نویسندگان محلی در اثر عدم تتبع کافی، سیادت آقا میرقلیچ را با شك و تردید زیر سؤال برده است. قسمت هایی از آن نوشته چنین است:

... بورادا بیر اختلاف واردیکی «میر» کلمه سی «سید» معناسینادیر یا اینکه «امیر» کلمه سی نین مخففی اولاراق، بویوک معناسینادیر؟ ...!

بعضی لر ادعا ائدییرلرکی «قم» یا «اردبیل» شهرینده اونون شجره نامه سی گورونوبدور و بعضی رجال و انساب کتابلاریندا اونون آدی گلمیشدیر، بیر حالداکی بوسوزو یقین ساغاق اولماز. مثلاً بجرالانساب (بجرالانصاب) و روضه الانساب کیمی کتابلارا

۱. با توجه به اختلافی که از سید علی (پدر سید حسن بابا) به بعد، در بعضی از نسب نامه هادیده می شود، موارد اختلافی ذکر می گردد: سید علی فرزند سید فخرالدین فرزند سید شرف الدین فرزند سید شمس الدین فرزند سید محمد المصری العلوی الحسینی الملقب بالحجازی فرزند سید شجاع الدین فرزند سید سلیمان فرزند سید عقیل فرزند سید احمد فرزند سید حسن فرزند سید حسین فرزند سید حسن فرزند علی فرزند علی بن الحسین علیه السلام.

مراجعه ائتدیگده بئله بیر آدی گؤرمک اولمور. حتی گؤرونسه ده اطمینان ائتمک اولماز. بیر طرفدن ده گوروروک کی قلیج کلمه سی تورک کلمه سی و تورک آدلاریندان دیر. اودورکی کند اهالیسی هامیلیقدان اوناؤز بابالاری بیلرلر. سید اولان شخصلر هئچ وقت اولادلارینا امام، پیغمبر و اسلامی آدلاردان سوایی آیری آدقویمازلار. بیر آیری هر چند ضعیف بیر احتمال دا وئرمگ اولار، اودا بودورکی بو شخص گنچمیشده چوخ اولان کیمی طریقت باباسی ایمیش و اونا گؤره ده کنددن اوزاقدایاشاییرمیش چونکی اوزمان کند چؤخ نئکه دگیل ایمیش. بلکه ده چایلی طایفاسی اونون قبری نین اطرافیندا سالینمیشدیر. اونون قبرینین اوزونلوغوانون قددی نین اوزونلوغو معناسینا اولای بیلمز. بیر طرفدن ده قددین اوزونلوغودا حتتا او شخصین بیر سردار اولدوغونا دلیل اولای بیلمز. بیر طرفدن ده اونون اوچ اوغلونون (یارغثیب، یوزباشی و حمزه) هئچ بیر نین آدی نین قاباغیندا سید یا میر کلمه سی یوخدور، هر چند یوزباشی (چایلی طایفاسی نین ایندیکی شوهره تی) کلمه سی ده صفوی زمانیندان ایشله نیلن نظامی بیر مقام ایدی.^۱

مطالب بالا از چند جهت مورد اشکال و خدشه است :

اول: در محاوره آذربایجانی ها سادات را با الفاظی مانند میر، میرزا، سید و حتی با خواجه خطاب می کرده اند مانند: میر ابراهیم سید علوی، میرزا محمد علی قاضی طباطبایی، سید ابوالحسن مولانا و خواجه محمد کججانی. بنابراین استعمال هر یک از الفاظ فوق خدشه ای به اصل موضوع وارد نمی کند.

دوم: در طول زمان شجره نامه خیلی از طوایف بزرگ و خاندان های اصیل از بین رفته و وارد کتاب های نسب شناسی نشده است و این امر دال بر نفی سیادت از خاندان های مربوطه نمی کند، بلکه طبق فتوای عده کثیری از فقها شهرت محلی در چنین امری کافی است. بنابراین عدم ورود نام آقا میرقلنج در کتاب های نسب شناسی خللی به مطلب وارد نمی کند.

سوم: همانطوری که در متن اشاره گردید اسم شریف ایشان سید علی مشهور به «میرقلنج» بوده که نویسنده محترم خیال کرده نام ایشان میرقلنج بوده و این امر در خیلی از شهرهای ایران

۱. فولکلور آذربایجان بر اساس منوگرافی منطقه یکانات، ص ۱۶۷-۱۶۸.

معمول است .

چهارم: مؤلف محترم نوشته که خانواده‌های سادات اسم فرزندانشان را از اسماء مبارک پیامان و امامان انتخاب می‌کند، در حالی که قلیچ کلمه ترکی است. البته این یک قاعده کلی نبوده و در طول تاریخ عکس این مطلب بارها به اثبات رسیده است.

چهارم: ایشان همچنین احتمال داده که وی از عرفا و درویش وقت بوده که به دور از روستا زندگی می‌کرده است. البته این احتمال خیلی ضعیف بوده و اگر درست هم بوده باشد با سیادت ایشان هیچ منافاتی ندارد.

پنجم: وی نوشته که در جلوی اسم فرزندان ایشان کلمه‌ای که دلالت بر سیادت آن‌ها کند، نیست. البته این حرف اگر صحیح هم باشد باز نفی سیادت از آن‌ها نمی‌کند، چون در زمان حاضر نیز عده‌ای از سادات هستند که با میر یا سید خطاب نمی‌شوند.

ششم: همانگونه که در متن بالا آمده نسب‌نامه آقا میر قلیچ از چند شجره‌نامه قدیمی توسط استاد حوزه علمیه مشهد مرحوم سید حمزه موسوی، استخراج شده و به تأیید آیت الله مرعشی نجفی رسیده است؛ بنابراین جای هیچ شک و شبهه‌ای باقی نمی‌ماند.

مقبره آقا میر قلیچ از مزارات مهم منطقه بوده و مورد توجه اهالی آن دیار است. برگزاری برنامه‌های ویژه عزاداری و سوگواری در جوار مرقد ایشان در ایام خاص سال و بخصوص در روزهای محرم و صفر از حال و هوای خوبی برخوردار است.^۱

۱۰. آیت الله سید اسماعیل سجادی

آیت الله سید اسماعیل سجادی از علمای تبریز بوده و در آن شهر محفل علمی و درسی داشت. وی از حضرات آیات سید محمد حجّت کوه‌کمری، میرزا احمد آشتیانی و سید محمد وحیدی شبستری اجازه اجتهاد داشت. ایشان ظهرها و برای بار دوم بعد از آیت الله حاج میرزا ابوالقاسم گرگری در مسجد حسن پادشاه اقامه جماعت می‌نمود. وی قبل از پیروزی انقلاب اسلامی به تهران مهاجرت نمود و آنجا اقامت نمود و در همانجا نیز به دیار باقی شتافت.

ایشان مجتهدی فاضل، عالمی مهربان، استادی باصفا و صمیمی بوده و در تجوید و

۱. فرهنگ جامع امامزادگان و بقاع متبرکه آذربایجان شرقی، ج ۱، ص ۱۵۷۰-۱۵۶۳.

روضه خوانی حضرت سیدالشهدا علیه السلام ید طولایی داشت.^۱

متن نسب نامه شریف ایشان که از طریق امامزاده سید تاج الدین حسن مشهور به «سید حسن بابا» مدفون در روستای کوه کمر، به امام سجاد علیه السلام می رسد، بدین قرار است:

آقای حاج سید اسماعیل سید سجّادی دام ظلّه ابن مرحوم الحاج سید محمد علی بن مرحوم علیین زتبت آیت الله العظمی السید اسماعیل مرندی - المدفون بالتّجف من تلامذة المرحوم آیت الله العظمی الشیخ المرتضی الانصاری اعلى الله مقامه - ابن الحاج سید نجفعلی ابن الحاج سید عبدالله المدفونین بالمدينة بن سید ابراهیم بن سید هادی المدفونین بیناب مرند ابن سید هاشم صاحب مقبره مزار زوز مرند تبریز ابن سید زین العابدین ابن سید زین الدّین ابن سید صدرالدّین ابن سید لطیف ابن سید تاج الدّین الحسن الحسینی العلوی المعروف المدفون بقریة کوه کمر تبریز ابن سید علی بن سید فخرالدین ابن سید شرف الدّین ابن سید شمس الدین ابن سید محمد المصری ابن سید شجاع الدّین المسمی بمحمود ابن سید سلیمان بن سید عقیل ابن سید احمد ابن سید حسن ابن سید حسین ابن سید جعفر بن سید علی اصغر بن الامام زین العابدین السّجاد علی بن الحسین ابن علی ابن ایطالب صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین ولعنة الله علی اعدائهم.

و متن تأییدیه آیت الله مرعشی نجفی بدین قرار است:

بسمه تعالی

بارک الله فی أغصانها و کثره فی أثمارها و لازلّت اصولها نافعة ثمره

حرّره شهاب الدین الحسینی المرعشی النجفی

محل مهر شریف

۱. به نقل از آیت الله سید محمد تقی آل هاشم، از شاگردان معظم له.

منابع و مأخذ

- آثار باستانی آذربایجان، ۲ جلد، عبدالعلی کارنگ، انتشارات طرح نو، چاپ دوم، تهران، ۱۳۷۴ ش.
- تاریخ اولاد اطهار، سید محمد رضا طباطبایی، بکوشش محمد الوان ساز خویی، کتابخانه، موزه و اسناد مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۸۹ ش.
- تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز، نادر میرزا با حواشی طباطبایی مجد، نشر ستوده، تبریز، ۱۳۷۳ ش.
- روضه اطهار، ملا محمد امین حشری تبریزی، بکوشش عزیز دولت آبادی، چاپ اول، ستوده، تبریز، ۱۳۷۱ ش.
- سیری در فولکلور آذربایجان بر اساس منوگرافی منطقه یکانات، میرهدایت حصاری، تابان، تهران، ۱۳۷۹ ش.
- شماری از زیارتگاه‌های استان آذربایجان شرقی، پژوهش گروهی بنیاد ایران شناسی (شعبه آذربایجان شرقی) ناشر بنیاد ایران شناسی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۹ ش.
- عرشیان خاک نشین، محمد الوان ساز خویی، انتشارات فخر دین، چاپ اول، قم، ۱۳۸۳ ش.
- فرهنگ جامع امامزادگان و بقاع متبرکه آذربایجان شرقی، ۲ جلد، محمد الوان ساز خویی، ناشر اداره کل اوقاف و امور خیریه آذربایجان شرقی، چاپ اول، تهران، ۱۳۹۲ ش.
- گنجینه دانشمندان، محمد شریف رازی، کتابفروشی اسلامیه، چاپ اول، قم.

